

UOT 32

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.1.244>

HÜMEYRƏ MUSTAFAYEVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

“Humanitar fənlər” kafedrasının f.f.d., dosenti

Azərbaycan

Humeyra_Mustafayeva@unec.edu.az

DEMOKRATIYA NİYƏ LAZIMDIR? MÜASİR DÖVRDƏ DEMOKRATIYANIN BƏZİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: demokratiya, xalq hakimiyyəti, azad seçki, vətəndaş cəmiyyəti

Demokratiya qədim dövrdən başlayaraq dövlətin idarə olunması forması olub, müasir dövrdə bəşəriyyətin daima elan etdiyi xalqın idarəçiliyi prinsipinə əsaslanan anlayışdır. Demokratiya zamanla bütün dünyanın inkişaf etmiş millətlərinin yaşadıkları, qurduqları cəmiyyətlərin yeni təkmil ideyaların əsasında formalaşmışdır. Məhz bunun əsasında xüsusilə dünya ölkələrində demokratiya uzun tarixi bir yol keçmişdir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmış, bu dövlətin əsasını qoymuş İstiqlal Bəyannaməsi müəlliflərindən biri olan ABŞ-ın üçüncü prezidenti Tomas Cefferson demokratiya haqqında demişdir: “Avropada demokratiya uğrunda çoxlu qan axıdılıbsa, Amerikada çoxlu mürəkkəb axıdılıb”. Maraqlısı odur ki, Tomas Cefferson başqa müttəfəklərdən fərqli olaraq demokratiyaya həm nəzəri, hə də praktik cəhətdən cəmiyyətdə tətbiq etmiş ictimai siyasi xadim olmuşdur. Demokratiyanın xarakterik cəhətlərini araşdırmışdır. Demokratik rejim xalqın hakimiyyətinə əsaslanan bir rejimdir. Müasir dövrdə cəmiyyət yüksək texnika və texnologiyaların təsiri ilə dinamik inkişafdadır. Belə bir zamanda cəmiyyətin idarə olunmasında daha liberal metodların istifadə olunmalı, plüralizmə, müxtəlifliyə, azad seçimə imkan verilməli, söz, mətbuat, vicdan azadlığına imkan və şərait yaradılmalıdır. Aleksis de Tokvil “Amerikada demokratiya” traktatında dövlətin formalaşmasında federativ sistemin mövcudluğunu vacib hesab edirdi. Mən bunu insan rifahının və azadlığının etibarlı təminatı kimi görürəm [8, s.142]. Görkəmli fransız tarixçisi, ictimai siyasi xadim, filosof Aleksis

de Tokvil Amerika Birləşmiş Ştatlarında olarkən amerika demokratiyasını araşdırmışdır.

Və bu nəticəyə gəlmişdir ki, əsilzadə aristokratiyanın hökmdarlığı hər yerdə istər-istəməz hakimiyyəti ilə əvəz olunur [8, s.158].

Demokratiya zaman keçdikcə, yeni cəmiyyətlər formalaşdıqca yeni idarəçilik formasını aldı. Avropa dövlətlərinin, millətlərinin demokratiya uğrunda savaşı dünya ölkələrinin tarixinin dönmüş yollarını müəyyən etdi.

Avropanın müxtəlif ölkələri siyasi mədəniyyətlərinə uyğun olaraq fərqli demokratik dövlət formaları yarada bilmişlər. Müasir cəmiyyətlərdə baş verən transformasiyalar siyasi sosial həyata təsir göstərmişdir. Bu baxımdan Avropa və demokratiya anlayışlarını eyni mənada da ifadə etmək olar. Demokratiya dedikdə, ilk öncə ağıla Avropa gəlir. XVIII əsrin sonu-XIX əsrin əvvəllərində liberal-demokratik inqilabların Avropada baş verməsilə ənənəvi monarxiya, hakimiyyət üsulunu dağıdaraq yeni demokratik qaydaları tənziqlənməyə başladı. Hələ XVII əsrdə ingilis filosofu Con Lokk ilk dəfə “Dövlət idarəçiliyi haqqında iki traktat” adlı əsərində hakimiyyətin bölgüsü prinsipi ideyasını irəli sürərək, konstitusiyalı parlament monarxiyası idarəetmə sistemini irəli sürmüşdür. Müasir dövrdə bir çox müstəqil, demokratik dövlətlərin, həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatlarının hakimiyyət bölgüsü prinsipi məhz bu bölgüyə əsaslanmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikası da bu sistemdən faydalanan dünyəvi dövlətlər sırasına daxildir. XVIII əsrdə din və dövlət arasında ziddiyyətlərin əsasını qoyan hakimiyyət bölgüsü bir çox Avropa ölkələrində

parlamentli respublikaların yaradılması prosesini sürətləndirdi. Lakin Avropada demokratikləşmə prosesi bütünlüklə İkinci Dünya müharibəsindən sonra başa çatdı. Siyasətşünaslar hesab edirlər ki, bu zamana qədər yalnız dörd Qərbi Avropa ölkəsində Böyük Britaniya, İsveçrə, İsveç və İrlandiyada hakimiyyətin demokratik cəhətdən idarə olunması prosesi həyata keçirilirdi. İkinci Dünya müharibəsi Avropanın siyasi xəritəsinə təsir göstərməklə yanaşı, millətçiliyə, rasizmə son qoymaqla Qərbi Avropa ölkələri demokratiyanın inkişaf yoluna davam etdilər. Avropada liberal və sosial-demokratik yönümlü partiya və təşkilatlar fəaliyyət göstərməyə başladı. Çox təəssüf ki, Mərkəzi və Şərqi Avropa kommunizm ideologiyasının təsiri altına düşdülər. Yalnız XX əsrin 90-cu illərində SSRİ-nin süquta uğraması ilə Avropa dövlətləri bütünlükdə demokratiya yolunu tutdular. Bu ölkələr liberal dəyərlərə üstünlük verərək, yeni liberalizmin prinsiplərini azad rəqabət, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının qorunması, azad bazar iqtisadiyyatının inkişafı tərəfdarlarına çevrildilər. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir prosesdə müxtəlif ölkələrdən Avropaya üz tutan miqrantların yerləşməsi ilə və onların müxtəlif mədəniyyətlərin, adət-ənənələrin, milli-mənəvi dəyərlərin gətirməsi, bəzi Avropa ölkələrində radikal millətçiliyin meydana gəlməsinə şərait yaratdı. Buna baxmayaraq Avropa Birliyinin sərhədlərinin genişlənməsi müəyyən qədər radikalizmin qarşısını almaqda davam edir. Avropa Birliyi həmçinin demokratiyanın bütün Avropa dövlətləri arasında bərabər şəkildə inkişafını həyata keçirmək məqsədilə, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində demokratik institutların, qayda qanunların sivil şəkildə formalaşmasına xüsusi diqqət yetirirlər. Təbiidir ki, Şərqi Avropanın iqtisadi vəziyyəti Qərbi Avropadan hələ də geridə qalmaqdadır. Amma Şərqi Avropa xalqlarının kommunizm ideologiyasından azad olması, demokratik inkişaf yolunu tutması, zamanla iqtisadi problemlərin aradan qalxmasına ümid edirlər. Məsələn, Qərbdə sivil söhbət zamanı parlamentarizm və azadlıq ənənələrindən qürurla danışan polyaklar və macarlar, Avropanın ən demokratik xalqı olan ingilislər arasında oxşar cəhətlər qurmağı xoşlayırlar. “Biz və ingilislər”, lakin “biz ingilislər kimi deyil” kəlməsini söyləməyi unutmur-

lar. Siyasətşünaslar hesab edirlər ki, indiki Avropa məkanı liberal prinsiplər üzərində qurulması strateji məqsəd olsa da, ən başlıcası demokratiya və vətəndaş azadlıqlarını özündə ehtiva edən Avropa layihəsi, özlüyündə bir o qədərdə demokratik deyil. Sərhədlərini genişləndirmiş Avropa Birliyi çərçivəsində bir tərəfdən Almaniya və Fransanın rəhbərlik etdiyi və varlı ölkələrin elit klubu, digər tərəfdən isə “ikinci dərəcəli avropalılar, yəni Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri mövcuddur. Baxmayaraq ki, bu birliyə iqtisadi-siyasi sistemlərə cavab verən dövlətlərdə daxil olmuşdur. Bu təbii bir proses idi, çünki hər hansı ittifaqa daxil olmaq üçün müəyyən parametrlər uyğun gəlməlidir. Amma yenə də bu Avropa dövlətləri arasında siyasi və iqtisadi əngəllərə baxmayaraq demokratik ruh mövcuddur” [6, s.140].

Demokratik rejimdə xalq hakimiyyətin mənbəyinə çevrilir. Demokratik prinsiplərin əsas mahiyyətini cəmiyyətin liberal metodlarla idarə olunması təşkil edir. Liberal cəmiyyətdə insan haqlarının müdafiəsi, azad söz, çoxluğun fikirlərinin nəzərə alınması, mülkiyyətin qorunması şərtləri hesab olunur.

Nəzərə alsaq ki, XX əsrin əvvəllərində Avropada demokratiya müəyyən insan qruplarına şamil edilirdi, əhalinin müəyyən hissəsini təşkil edən xüsusi mülkiyyətə malik vətəndaşlar azad hüquqlara malik idilər. Bu ölkələrdə seçkilər zamanı əhalinin müəyyən hissəsi seçkilərdə iştirak edirdi. Qadınlar isə ümumiyyətlə seçkilərdə iştirak etmək hüququndan məhrum idilər. Məsələn: 1830-cu ildə 30 milyonluq əhalisi olan Fransada 200 min vətəndaş yalnız seçkilərdə iştirak edə bilirdilər. Demokratiya uğrunda mübarizə cəmiyyətə və mədəniyyətə mühüm təsir göstərirdi. Demokratiya tərəfdarları azad söz, insanların hüquq bərabərliyi kimi demokratik prinsiplərin qorunması ilə cəmiyyətin təməkləşməsinə, onun inkişaf dinamikasının artmasına müsbət təsirini göstərmişdir. Bu gün Avropanın lokomotiv dövləti sayılan Almaniya Federativ Respublikası XX əsrin əvvəllərində demokratik islahatların həyata keçirilməsi uğrunda mübarizə aparmışdır. Yeni yaranmış təşkilatlar əhalinin sosial vəziyyətinin yüksəldilməsi üçün mühüm addımlar atmışlar. XX əsrin əvvəllərində Almaniya dövləti demokratik islahatların liberal dəyərlər üzərində inkişaf etməsi,

məcburi və pulsuz təhsilin yaranmasına, əhəlinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasını gücləndirərək, yeni güclü sosial dövlətin formalaşması prosesini sürətləndirdi.

İnsan hüquqlarının müdafiə olunmasında hakimiyyət orqanlarının üzərinə böyük məsuliyyət düşdüyünü xüsusi vurğulayan Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: "...hakimiyyət orqanlarında vəzifə daşıyan insanlar, Azərbaycan vətəndaşları insan hüquqlarını qorunması və təmin olunması üçün xüsusi məsuliyyət daşıyırlar. Hesab edirəm ki, əgər vəzifəli şəxslər, hakimiyyət orqanlarında çalışan insanlar insan hüquqlarının qorunmasını özlərinin əsas vəzifəsi kimi dərk edə bilsələr, biz bu sahədə çox nailiyyətlər əldə edə bilərik.

Mən bu gün Azərbaycanda bütün hakimiyyət orqanlarından, dövlət, hökumət orqanlarında vəzifə daşıyan bütün vətəndaşlarından insan hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsini tələb edirəm. Bəyan edirəm ki, biz bir məsələni həmişə diqqət mərkəzində saxlayacağıq və hər bir vəzifəli şəxsin işini onun bu sahədəki vəzifələrini yerinə yetirməsi ilə qiymətləndirəcəyik" [1].

Müasir dövrdə 200-ə yaxın dövlət vardır. Bir o qədər də demokratik ölkə vardır. Dünyanın 165 demokratik dövlətlərində mövcud olan demokratik rejimdən biri o birinə bənzəmir. Prezident və parlament üsul idarəsi ilə idarə olunan demokratik dövlətlər, unitar və federativ dövlətlər, majoritar və proporsional seçki üsulu ilə seçkiləri keçirilən dövlətlərdə demokratiya, monarxiya üsulu ilə idarə olunan demokratik dövlətlər, dinin hakimiyyətlə birləşdiyi demokratik dövlətlər və s. mövcuddur. Buna baxmayaraq hər bir demokratik ölkələrin ümumi, oxşar cəhətləri mövcuddur. Cəmiyyət mürəkkəb, çoxcəhətli, olduğu üçün tarixi inkişafı, adət-ənənələri, milli dəyərləri fərqləndiyinə görə vahid demokratik model mövcud deyil. Həmçinin aktiv demokratiya və müasir demokratiya arasında da mühüm fərq mövcuddur. Demokratiya əgər xalqın hakimiyyətidirsə, qanunvericilikdə birbaşa xalq iştirak etməlidir. Təbiidir ki, bu mümkün deyil. Müasir dövrdə bu sistem seçkilərlə əvəz olunmuşdur. Hakimiyyət xalqın seçimi ilə onların adından idarə olunur. Bu sistem nümayəndələri demokratiya adlanır.

Bəzi demokratik ölkələr demokratiyanın dövlətdə mövcudluğunu hakimiyyətə seçkilərin keçirilməsi ilə əlaqələndirirlər. Amma bu seçkilərin nə qədər şəffaf, nə qədər düzgün keçirilməsi bəzən müasirləri sual altına qoyur. Ona görə çoxluğun hakimiyyəti idarə etməsi demokratiya hesab olunursa, bəs azlığın hüquqları necə təmin olunur?

Dünya ölkələrinin tarixi inkişaf mərhələlərinə diqqət yetirsək, hər bir dövlətin nəsillərdən nəsillərə irsən ötürdüyü demokratik təfəkkür tərzləri, onun milli-mənəvi dəyərləri ilə birləşərək müəyyən siyasi-mədəni genotipi ilə formalaşdırır. Bu dünyanın bütün xalqlarına məxsus xarakterik cəhətdir. Müxtəlif dövlətlərdə uzun illər boyunca mövcud olan idarəetmə sistemi yeni idarəetmə sistemi ilə əvəz olunmuşdur. Bu keçid dövrünü xalqlar özünəməxsus şəkildə ya münəqişəli ya da münəqişəsiz formada müşahidə etmişlər.

Xüsusilə demokratik idarəçilik formasına keçid ağır, ziddiyyətli, uzunmüddətli bir proses olmaqla vətəndaşların siyasi hakimiyyətinin formalaşmasında siyasi iştirakçılığı gücləndirmişdir. Təbiidir ki, bu proses müxtəlif dövlətlərin tarixi həyatında müxtəlif şəkildə təzahür etmişdir. Məhz bu baxımdan demokratiyanın mexanizmini müqayisə zamanı eyniləşdirmək düzgün deyildir. Hər bir xalq özü öz müqəddəratın həll edir. O öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli tarixi adət-ənənələrinə, siyasi mədəni köklərinə uyğun olaraq demokratiya uğrunda mübarizə aparırlar. Yazıçı jurnalist Faiq Mustafayev qeyd etmişdir ki, "yalnız işgüzar, fəal axtaran, özünün və bütün dünyanın mənəvi potensiallarından istifadə etməyi bacaran xalq qalib gəlir" [4, s.231].

Demokratik rejimin xarakterik cəhətləri demokratik təfəkkür tərzlərini formalaşdırmaqdır. Liberal qanunların hazırlanması və demokratik strukturlardan ibarət cəmiyyətin liberal metodlarla idarə olunması prinsipinə əsaslanaraq idarəetmə sistemini xalq idarəçiliyinin üzərində qurmaqdır.

Dövlətçiliyin əsas təməl prinsipləri ədalət üzərində qurulmalı, vətəndaşların hüquq və azadlıqları qorunmalı, insanların söz azadlığına imkan və şərait yaradılmalıdır. Liberal dəyərlər üzərində qurulan vətəndaş cəmiyyəti demokratiyanın inkişafına zəmin yaradır. Nümayəndəli

demokratiya bütün dünyada qəbul olunmuş demokratiyanın ən effektiv formasıdır. Hakimiyyətdə müəyyən qrup insanlar, siyasi partiyalar və təşkilatlar öz nümayəndələrini təmsil etmək üçün aktiv, bacarıqlı, onları hakimiyyətdə müdafiə edə biləcək nümayəndəni ölkədə keçirilən seçkilərdə seçirlər. Seçicilərin namizədinə səs verməsi, seçkilərdə fəal iştirak etməsi onda siyasi şüurunun formalaşması, demokratik bacarıqlara malik olması, hüquqlarını bilməsi, vətəndaş mövqeyi vacib şərtidir. Eyni zamanda namizədin də vətəndaşlar arasında simpatiyaya malik olması da mühüm rol oynayır. Seçkilərdə iştirak müəyyən ölkələrdə cəmiyyətin adət-ənənələri milli dəyərləri ilə də uzlaşır. Məsələn, bəzi ölkələrdə seçkidə namizədin irəli sürülməsi və ya səs vermədə iştirakı qohum əqrəbanın, ailə üzvlərini dost-tanışı, nüfuzlu tayfa başçılarından təsirinə də səbəb olur. Xüsusilə regionlarda insanların bir-birini daha yaxşı tanıması ilə əlaqələndirmək olar. Həmçinin seçicilər öz el-obasından olan namizədin siyasi hakimiyyətdə təmsil olunması üçün daha fəal seçkidə iştirak edirlər. Bunu, eyni zamanda etnik qruplardan, irqlərdən olan nümayəndələrin irəli sürülməsinin seçki zamanı seçkilərin fəal iştirakının şahidi olursan. Bu proses ümumi seçki prosesinə müsbət təsir göstərən seçicilərin aktivliyini yüksəldir. Məsələn, ABŞ-ın 44-cü prezidenti olmuş Barak Obama 2009-cu ildə prezident kürsüsünə seçilərkən, statistikaya görə Amerika Birləşmiş Ştatları tarixində ilk dəfə olaraq, bu prezident seçkilərində qaradərili Amerika vətəndaşları 98% fəallıq göstərərək Demokratlar partiyasından olan namizədlərinə səs vermişlər.

Bəzən elə olur ki, seçicilər tərəfindən siyasi hakimiyyətə təqdim olunan namizəd əhalinin gözləntilərini doğrultmur. Bu da ikinci dəfə onun hakimiyyətdə təmsil olunmasına maneçilik törədir. Bəzən namizədin mənsub olduğu partiya və ya bitərəf namizəd namizədliyi başqa seçki dairəsindən irəli sürür.

Seçkinin demokratik prosesin inkişafında digər mühüm müsbət cəhəti, seçkidə iştirak edən namizədlər arasında opponentlik münasibətləridir. Opponentlərin bir-biri arasında sağlam rəqabət aparması seçicilərin doğru seçim etməsinə imkan və şərait yaradır. Adətən seçiciləri sosial rifahlarının yaxşılaşması ilə bağlı proqramlar maraqlandırır və bu istiqamətdə çı-

xış edən namizədlərə daha çox vədlər verən namizədlər artıq onların mövqelərini müəyyən edirlər. Təbii ki, həmin namizədlər seçildəndən sonra vədlərinə əməl etməyə və düzgün işlərini qurmağa ciddi cəhdlə çalışırlar.

Müasir şəraitdə yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələr demokratiyanın hərtərəfli inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün dünya təcrübəsindən inkişaf etmiş demokratik ölkələrin şəffaf demokratik seçkilərinin keçirilməsi təcrübəsindən, yeni demokratik idarəetmə üsulunu formalaşdıran ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək bacarığına malik olmalıdırlar. Bu vətəndaşların hüquq düşüncəsinin, maariflənməsinin, siyasi mədəniyyətinin, əhalinin etik tərbiyəsinin düzgün formalaşmasına müsbət təsir göstərir. İllər ötdükcə seçkilərin şəffaf və ədalətli keçməsi üçün yeni yeni seçki proseslərini tərtib edirlər. Məsələn, müxtəlif beynəlxalq və yerli ictimai-siyasi təşkilatların, siyasi partiyaların, kütləvi-informasiya vasitələrinin müşahidəçi kimi iştirak etməsi, büllütlərin şəffaf qutulara atılması, vətəndaşların seçkilərdə saxtakarlığa yol verməmək üçün bir seçici və bir səs şüarı altında səs vermə zamanı barmağın işarələnməsi, exit pollun keçirilməsi və s. bu kimi tədbirlər seçkilərin ədalətliliyini təmin etmək məqsədi daşıyır. Seçkilərin saxtalaşdırılmasının qarşısını almaqla, vətəndaşların etibarını və inamını qazanmaqdır. Gələcəkdə vətəndaşların seçkilərə biganəliyinin qarşısını almaq üçün, cəmiyyətdə onların siyasətə cəlb olunması dərəcəsinin aşağı düşməməsi üçün, vətəndaşların seçkidə öz istəklərinin həyata keçməsinə münbit şərait yaradılmalıdır. Hakimiyyətə seçkilərin demokratik keçirilməsi – seçkilərdə vətəndaşların fəal iştirakıdır.

Təəsüf olsun ki, dünyada baş verən global problemlər nəticəsində hətta inkişaf etmiş Avropa ölkələrində belə vətəndaşların seçkilərdə iştirakı passivdir. Siyasətşünaslar bunu son zamanlar əhalinin partiyalara olan inamsızlıqlardan irəli gəldiyini söyləyirlər. Belə bir ifadə var: “Ən çox yalan danışanlar siyasətçilərdir”. Bu fikir ondan irəli gəlir ki, seçki qabağı namizədlər çoxlu vədlər versələrdə hakimiyyətə gələndən sonra mövqe və maraqlarını dəyişirlər. Dünyada baş verən siyasi hadisələrə diqqət yetirsək, demokratiyada sabit bir həqiqət yoxdur, insanların arzuları, istəkləri zamana və məkana

görə dəyişilə bilər. Siyasətçilərdə xalqın nə istəyinə qulaq asırlar, onların ehtiyaclarını və tələblərini dəyərləndirərək müəyyən seçimlər irəli sürürlər. Xalq bu seçimlərdən birini bəyənrək, öz seçimini edir. Yəni siyasətçilər dövrün tələblərinə uyğun hərəkət edirlər. Demokratik cəmiyyətdə demokratik keçirilən seçkilər siyasi hakimiyyətin əbədi olmasının qarşısını alır. Həmçinin siyasi elitanın formalaşmasına imkan və şərait yaradır. Seçki siyasi elitayı yeniləşdirməlidir ki, cəmiyyətin inkişafına pozitiv təsir göstərsin. Dövlətlə vətəndaş arasında durğunluq yaranmasın.

Seçki sisteminin mahiyyətini və əhəmiyyətini seçənlərin və seçilənlərin hüququnun dövlət tərəfindən təmin olunması təşkil edir. Seçki zamanı bu imkan onların arasında çevik əlaqələrin formalaşmasına şərait yaratmış olur.

Vətəndaşlara geniş seçki hüquqları verildiyi halda, həmçinin seçkilərdə iştirak etmək üçün yaş həddinin tətbiqi də ayrı-ayrı demokratik ölkələrdə tənzimlənmişdir. Yaş həddinə görə seçkilərdə seçici kimi iştirak etmək hüququ dünya dövlətlərinin böyük bir qisminə 18 yaşına çatmış vətəndaşlara şamil edilir. Lakin elə ölkələr vardır ki, bu hüququ 16 yaşına çatmış vətəndaşlara da tətbiq edilir. Eyni zamanda seçilmək hüququ isə müxtəlif ölkələrdə, müxtəlif yaşlara görə tətbiq edilir. Demokratiyanın tarixi inkişafı dövründə qadınlar hakimiyyətə seçkilərdə seçmək və seçilmək hüququna müxtəlif zamanlarda sahib olmuşlar. Ayrı-ayrı ölkələrin tarixində ayrı-ayrı dövrlərdə cins senzi aradan götürüldükdən sonra qadınlarda seçkilərdə iştirak etmişlər. Şərqdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti İstiqlal Bəyannaməsində hər kəsə seçmək və seçilmək hüququnu təsdiq etdi. Dünyada qadınlara ilk səsvermə hüququnu verən Yeni Zelandiya (1892), daha sonra isə Avstraliya dövlətidir (1909). Avropada qadınlara ən son dövlət olaraq səsvermə hüququ Fransaya məxsus olsada (1944), Avropada ilk bu hüququ verən dövlət Finlandiya (1906) olmuşdur. Bəzi tarixi faktlara əsaslanaraq Norveçdə 1833-cü ildə dul qadınlar ailə başçısı kimi parlament seçkilərində iştirak edə bildirilər. Müsəlman aləmində qadınlara ilk səsvermək hüququ Kırım xanlığında 1917-ci ildə verilmişdir. 2011-ci ildə isə son müsəlman ölkəsi olaraq qa-

dınlara seçki hüququnu verən Səudiyyə Ərəbistan dövlətidir.

Demokratiya cəmiyyətin təsir dairələrinə nüfuz etdikcə, əhalinin kasıb təbəqəsinin səsvermə hüququndan məhrum olmasını, yaş senzinin məhdudlaşdırılması əsarət altında olan etnosların, irqlərin, fərqli dini mənsubiyyətə aid olanların seçkidə iştirak etmək hüququnun olmamasını aradan götürdü.

Biz sözlə politoloqların sözü ilə desək “Demokratiya – seçmək və seçilmək deməkdir”. Müasir dövrdə demokratik rejimin digər əlamətlərinin biri də kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığıdır.

Demokratik cəmiyyətin əsas tərkib hissəsi azad mətbuatdır. Hüquqi dövlətdə, vətəndaş cəmiyyətinin əsasını mətbuat və söz azadlığı təşkil etməlidir. Cəmiyyətdə mətbuat azadlığına siyasi ideologiyanın, siyasi mədəniyyətin inkişafına təsir göstərən amillərdir. Azad mətbuat dünyaya çıxışın, informasiyanın yayılmasının, təbliğatın mexanizmini tənzimləyir. Cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinin yollarından biri də azad mətbuatın inkişafı üçün şəraitin yaradılmasıdır. Kütləvi informasiya vasitələrinin maddi texniki vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və KİV-ə dövlət qayğısının artırılmasına dövlət qayğısı göstərməlidir.

Söz, fikir, məlumat azadlığının qorunması üçün qanunların aliliyi təmin edilməlidir. Demokratik cəmiyyətdə azad mətbuatın inkişafı müxalifət mətbuatının sərbəst, azad fəaliyyət göstərməsinə də şərait yaradır.

Müasir dövrümüz informasiya və kommunikasiya dövrü hesab olunur. Kütləvi informasiya vasitələri sırasına daxildir: internet, teleyayım, mətbuat (qəzet və jurnallar), radio yayım, nəşriyyat agentliyi (kitab, elektron kitab, kino-video). Bu vasitələrin hər birinin müsbət və mənfi tərəfləri mövcuddur.

KİV hər bir insanın həyatına mühüm təsir göstərməkdədir. Bu vasitələr, vətəndaşın cəmiyyətdə sosial rolunun formalaşında mühüm rol oynayırlar. Kütləvi informasiya vasitələri şəxsiyyətə aid olduğu sosial proseslərinin istənilən sahələrini əhatə edir. O, geniş yayılmış coğrafi auditoriyanı əhatə edərək, çox sürətlə və müntəzəm yayılır. Ötürülmüş informasiya mütləq mənada ictimaiyyətin maraq dairəsinə uyğun olmalıdır. Təbiidir ki, demokratik cəmiyyə-

yətdə insanların maraq dairələri daha çox fərqlilik daşdığı üçün, onlar müxtəlif vasitələrdən informasiyaları almaq üçün, KİV-nin işi daimi xarakter almalıdır. Eyni zamanda əhalini kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatları təmin etməlidir. Vətəndaşların maariflənməsində və sosiallaşmasında ölkənin və dünyanın siyasi həyatında baş verən hadisələrin ötürülməsində kütləvi informasiya vasitələri böyük əhəmiyyət daşıyırlar. Bu da vətəndaşların müxtəlif siyasi hadisələrə qiymət verməsinə, analiz etməsinə, ictimai rəy bildirməsinə köməklik göstərir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, 27 sentyabr 2020-ci ildə Azərbaycan Respublikasının haqlı və ədalətli olaraq əzəli torpaqlarımız olan Qarabağın işğal olunmuş ərazilərinin azad olunmasında apardığı Vətən müharibəsi dövründə KİV-i ön cəbhədən olan məlumatların müntəzəm olaraq xalqa çatdırılması, baş verən proseslərin əhalinin yaxından izləməsi, dünya ölkələrinin bu hadisələrə münasibət bildirməsi və qarşılıqlı informasiya bölgüsü cəmiyyətdə sosial, siyasi fəallığı gücləndirdi.

KİV çox böyük təbliğat və təşviqat ideoloji işini ölkə daxilində və xaricində aparmaqla, ictimai sahələrin bütün sferalarını əhatə edərək, onu həyata keçirməyə müvəffəq ola bilir. Xalqın taleyüklü problemlərindən tutmuş, milli-mənəvi dəyərlərə qədər, iqtisadi-siyasi, sosial məsələlər azad mətbuatda obyektiv şəkildə insan hüquqlarını pozmadan işıqlandırıla bilər.

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu hər bir vətəndaşa kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi hüququ verir. Bu hüquq demokratik cəmiyyətdə plüralist mövqələrin mövcudluğunu nümayiş etdirir. KİV cəmiyyətdə informasiya mübadiləsi tələbatını ödəyir. Gənc nəslin demokratik dəyərlərə yiyələnməyə, xalqın mənafeyinə xidmət edir və ölkənin siyasi həyatını intellektuallaşdırılmasına təsir göstərir. Əlbəttə ki, KİV cəmiyyətin bir sıra ictimai sahələrinə də mənfi təsir göstərir. Hər halda söz və mətbuat azadlığı de-

mokratik cəmiyyətin mühüm prinsiplərindən biridir.

“Söz və mətbuat azadlığı demokratik cəmiyyətin prioritet dəyərlərindən biridir. Zəngin tarixi və mütərəqqi ənənələri olan Azərbaycan mətbuatı ölkəmizdə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda demokratiya və siyasi plüralizmin mühüm vasitəsi kimi çıxış edir” [2, s.852].

Ölkədə demokratik və hüququ dövlət quruculuğu demokratik prinsiplərin həyata keçirilməsilə başlanılır. Demokratiyanın cəmiyyətdə qərarlaşması və inkişafı, ölkədə sosial iqtisadi, siyasi sabitliyin yaradılması, milli-etnik münasibətlərin qarşısının alınması və ya həllinə, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına, müstəqil və güclü dövlətçiliyə, insan hüquqlarının təmin edilməsi və müdafiəsinə söykənir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan qəzeti, 3 dekabr 2002-ci il, N 278.
2. Heydər Əliyev yolu: “Azərbaycan inkişafın yeni mərhələsində” konfrans materialları. Azərbaycan nəşr. Bakı, 2007, 852 səh.
3. Mirzəzadə A. “Azərbaycan Respublikasında çoxpartiyalı sistemin formalaşması xüsusiyyətləri”. Azərənəşr, Bakı, 2001, 267 səh.
4. Mustafayev R. “Fikir azaddır”. “Elm və Təhsil”, Bakı, 2013, 313 səh.
5. Novruzov S. Seçki kampaniyasının hədəfinin müəyyənləşdirilməsi. Dövlət: nəzəriyyə və təcrübə. № 3. Çarşıoğlu. Bakı, 2003, 92 səh.
6. Даль Р.А. О демократии. Издат-Аспект Пресс. М. 2000, 203 стр.
7. Линдси.Б. Глобализация: повторение пройденного. Алпина Бизнес Букс. М., 2006, 406 стр.
8. Токвиль А. Демократия в Америке. ЛитРес. М., 2010, 587 стр.

Summary

Humeyra Mustafayeva

Why do we need democracy? Some aspects of democracy in modern period

Democracy is a universal system inherent in all communities and peoples. It brings into the arena of history numerous masses of the most dispossessed working people. In the modern period, democracy is considered: universal suffrage, recognition of the opposition groups, freedom of the press, etc. Being on trend in the 20th century, the word "democracy" is now used in various contexts. But it should not evaluate various political processes and their results as a positive or negative assessment of democracy by the participants of the events. This word can have several meanings. In the West, and in our country as well, democracy is widespread, which applies pluralism to the political system. Western political scientists, sometimes speaking of pluralistic democracy, to clarify what is meant, note that democracy, understood as political freedom, can also have the concept of economic equality. Democracy is not an unrealistic political entity, it can be called an ideal. Because in the history of democracy in all countries confirm that, just as it is impossible for all the people to govern the state, so its idea is far from reality. The article analyzes the features characteristic of a modern democratic regime: the relative independence of the branches of government, independent media, free elections, the presence of political freedom, participation in political life, freedom of speech, the development of civil society.

Keywords: democracy, people power, free elections, civil society

Резюме

Гумейра Мустафаева

Для чего нужна демократия (Некоторые аспекты демократии в современную эпоху)

Демократия – универсальная система, присущая всем сообществам и народам. Она выводит на арену истории многочисленные массы самых обездоленных трудящихся. В настоящий период демократией считается: всеобщее выборное право, признание оппозиции, свобода прессы и пр. Будучи в моде в XX в., слово «демократия», сейчас применяется в различных контекстах. Но не стоит участникам событий различных политических процессов и их результатов давать положительную или отрицательную оценку демократии. Это слово может иметь несколько значений. На Западе, да и в нашей стране, широко распространена демократия, которая применяет плюрализм в отношении политической системы. Западные политологи, иногда говоря о плюралистической демократии, для пояснения того, что имеется в виду, отмечают, что демократия, понимаемая как политическая свобода, может иметь и понятие экономического равенства. Демократия не есть нереальная политическая сущность, её можно назвать идеалом. Потому что в истории демократии всех стран можно найти подтверждение того, что, как невозможно всему народу управлять государством, так и её идея далека от реальности.

В статье анализируются характерные для современного демократического режима признаки: относительная независимость ветвей власти, независимые средства информации, свободные выборы, наличие политической свободы, участие в политической жизни, свобода слова, развитие гражданского общества.

Ключевые слова: демократия, власть народа, независимые выборы, гражданское общество